

színjáték helyes irányításának. A tudományosan összeállított eredeti játékokat népből valókkal kellene játszani, faluról-falura járva. Ezáltal a régi tapasztalat analógiájára, mely szerint a nép a felső társadalmi rétegtől szeret átvenni mindent, csak azt ismeri el, ezt is átvegye, átalakítsa s így ujjaszültesen a magyar népi színjáték. Természetesen ehhez nagyon csínján kell hozzányulni, nem mint a Gyöngyösbokréta példáján láttuk, ahol cigányzenére falusi tanítók betanította táncokat lejtének a parasztnak.

Ha a hamis, álmagyar romantika helyett magyart és népit ad a város a falunak, feltámadhat a ma annyira pusztulásnak induló néphagyomány.

Dégh Linda.

*

Eingehende Erörterung des Volksschauspiels. Kritische Beurteilung seiner Benennung. Verfasserin erörtert das Wesen des Volksschauspiels, hebt seine heidnischen und christlichen Züge hervor. Es gibt zweierlei Arten vom Volksschauspiel: 1) man feiert ein überlieferungsmässiges Ereignis. 2) oder man feiert ein durch Notwendigkeit zustande gekommenes gesellschaftliches Ereignis. Der eigentliche Sinn verblasste mit der Zeit und die Spiele wurden miteinander vermengt. Voller Humor sind die protestantischen Bellehem-Spiele, mannigfaltiger ist die Stimmung der Hochzeit, eintönig das Todesmahl.

Teilnehmer des Spieles sind das ganze Dorf; entweder als Spieler oder als Zuschauer. Das Verhältnis dieser ist enger bemessen, als in der Stadt. Der Schauplatz ist meistens das Zimmer.

Das Volksschauspiel wird heute immer mehr durch Kinder dargestellt.

ADALÉK A MAGYARORSZÁGI HÍDJÁTÉKOKHOZ.*

Arról a hídjátékról akarok szólni, melynek állandóan ismétlődő sora: *Haja gyöngye, gyöngye!*, változatai meg: *Haja gyöngyöm, haja!* és *Haja gyöngyöm, gyöngyöm!* Ezt a hídjátékot a hozzávaló versszövegekkel megtaláljuk *Hídepítés* címen leírva DR. KISS ÁRONnak „Magyar gyermekjáték gyűjtemény” c. művében a 207—213. lapon. Kilenc helyről közli e hídjátékot a szerző, ezek: 1. Jászsalsószentgyörgy; 2. Jászapati; 3. Jászárokszállás; 4. Pécska, Arad m. (jász telepítés); 5. Tizzaszalók, Heves m.; csupán a megye megjelölésével: 6. Jásznagykunszolnok m.; 7. Heves m.; 8. Nógrád m.; és 9. ismeretlen helyről. A kilenc helyről közölt versszövegek egymástól lényegtelen szavakban itt-ott különböznek, azonban maga a játék valamennyiben egyforma, a játékot kísérő szöveg mindegyikében benne van az, hogy „Aranyhidat csinálni”, meg „Minek nektek az a híd?”, tehát hídjátékkal van dolgunk, s minden ilyen verssort nyit s esetleg zár is a fentebb idézett „*Haja gyöngyöm (vagy gyöngye), haja!*”

Hogy Kiss Áron műve megjelenése óta írt-e a hídjáték e fajtájáról más is, vagy vannak-e az idézett hídjátékra vonatkozó újabb gyűjtések, azt nem tudom. A folklóre terén járattan vagyok. A magyar hídjáték szóban forgó fajtájára azonban szláv filológiai tanulmányaim kapcsán nagy szükségem volt, s azért e magyar hídjáték után én is kutattam.

Az első adalék, amelyet reá kaptam, a feleségemé volt. Feleségem Nógrád megyében, Lócon született. Itt töltötte gyermekkorát s homályosan emlékezett reá, hogy tavaszkor a lóci lányok a falu főutcáján, amely egyúttal országút, kettős sorokba állnak, kezüket összefogják s magasra emelik, hogy

* Felolvastatott a M. T. Akadémia I. osztályának 1939. május 8-i ülésében.

alatta át lehessen futni. Ahogy így felsorakoztak, a legvégén levő pár elkezd az éneket:

Haja gyöngyöm, haja! Azt üzeni az uraság! Haja gyöngyöm, haja!
Hogy mi neki hidat csináljunk. Haja gyöngyöm, haja!

Erre a másik, mellette vagy szemben álló leánypár énekelve kérdi:

Haja gyöngyöm, haja! Minek neki az a híd! Haja gyöngyöm, haja!

Erre megint az első pár énekelve felel:

Haja gyöngyöm, haja! Rajta azon átjárni! Haja gyöngyöm, haja!

A rajta szónál a másik pár az első magasra tartott keze alatt (azaz híd alatt) átfut, s a játék újból kezdődik.

Igy emlékszik reá feleségem, de erre is csak homályosan.

Hogy bizonyosabbat tudjak a játékról s a vele kapcsolatos énekekről, levelet intéztem a szécsényi r. kat. esperesség főtisztelendő lelkészeihez és nagyérdemű kántortanítóihoz. A levélben megírtam, hogy tudomásom van róla, hogy a *Haja gyöngyöm, haja!* isméllődő sorú éneket a vele kapcsolatos hídjátékkal Lócon és környékén ismerték. Ha még ismeri a nép, kérem az ének szövegének s a játék lefolyásának a közlését. Mindez 1922—25-ben történt s a feleleteket is 1922—25-ben kaptam. Sokszor vettem tervbe, hogy a feleleteket s a velük kapcsolatos vizsgálódásaimat közzéteszem, de csak most szakíthatam annyi időt, hogy a feleleteket is, vizsgálódásaimat is e tárgyban a tudományos világgal közölhetem.

A legelső, hogy hálás köszönetet mondok DRUGA LÁSZLÓ nógrádmegyeri, dr. FRANK ISTVÁN rimóci, P. MEDVECZKY MEDÁRD szécsényi, MRAZ GYÖRGY sóshartyáni, UHLARIK ISTVÁN endrefalvi, WEBER JÁNOS nagylóci főtisztelendő esperes, plébános uraknak, továbbá ANDÓ ISTVÁN varsányi, id. és ifj. BELLA ISTVÁN sóshartyáni, illetőleg nógrádmegyeri, KAJDY GUSZTÁV pilinyi, KLUGER ÖDÖN nógrádsipeki, LEHOCZKY MÁRTON szécsényfelfalvi nagyérdemű kántortanító uraknak, akik szívesek voltak 1922—25-ben írt kérésre a hídjáték után kutatni s kutatásuk eredményéről a jelzett évek folyamán értesíteni.

A második dolog, amit e tárgyban teszek, hogy kutatásaikról szóló leveleik idevonatkozó részét saját fogalmazásukban közlöm, az eredeti leveleket meg a Néprajzi Múzeumban helyezem el. Szolgálatot vélek ezzel tenni mindazoknak, akik a hídjáték e fajtájával foglalkozni fognak. Mert szükséges kikutatni, milyen területen volt vagy ma is ismeretes a hídjáték itt közölt fajtája. Azután meg bizonyításomban szükség is van ez adatokra.

A levelek idevonatkozó részei a következők:

1.

WEBER JÁNOS nagylóci plébános úr leveléből (kelt 1922. szeptember 15):

„... a kérdéses játék és ének előttem ismeretlen volt, azért többeknél érdeklődtem, de nem egészen kielégítő feleletet kaptam. Végre megkérdeztem a templombírómat, aki a mellékelt papíron leírta a játékot és az éneket.¹ Mily egyszerű, de kedvesen mulattató lehet, különösen a szemlélőre nézve lehet érdekes. Legközelebb magam is megnézem; az ének pedig csak két versből áll...”

2.

DRUGA LÁSZLÓ nógrádmegyeri plébános úr leveléből (kelt 1925. április 8.):

„... Az éneket és a játékot régebbi időben Nógrádmegyeren ismerték, de most már kérdezősködésemmre senkit sem találtam, aki annak szövegét nekem leírhatta volna. Nagylócra is fordultam K. Collegámhoz, aki a napokban válaszolt, s a múlt évben Méltóságodnak beküldött szövegem,² illetve

¹ L. 4 sz. a.

² L. alább 5. sz. a.

verseken kívül most sem tudna többel szolgálni. Sóshartyánba is fordultam id. BELLA ISTVÁN aranyéremkereszttel kitüntetett ny. kántortanítóhoz, aki 40 éven át Sóshartyánban működött s igen nagy művelő barátja a régi énekeknek és irodalmi értékű népregéknek. A kántortanító volt szíves a mellékelt kottát nekem megküldeni.³ Ezen játékot ez előtt 48 évvel látta itt Sóshartyánban utoljára játszani, s most már csak egy asszony akadt, aki ezen játékra emlékezett, de az sem tudott többet az egészből, mint a sóshartyáni ny. kántortanító úr . . .“

3.

MRÁZ GYÖRGY sóshartyáni plébános úr leveléből (kelt 1925. április 4.):
 „ . . . Állítólag volt régen a plébániám területén egy hasonló ének és játék. Sajnos, ma már az öregek sem tudták nekem elmondani. Id. BELLA ISTVÁN nyug. kántortanító azonban talált egy Endrefalváról beköltözött asszonyt, aki el tudta valahogy előtte mondani az éneket, és ő le is írta és majd be fogja küldeni . . .“⁴

4.

A nagylóci templombíró leírása (l. WEBER JÁNOS és DRUGA LÁSZLÓ plébános urak leveleit 1. és 2. a.):

„A játék ilyenformán történik. Többnyire tavasszal szokták játszani. Összefogóznak tíz-húsz leány, vagy amennyi összejön. Fölsorakoznak, egymás kezét megfogva. Mikor már az egész fölsorakozott, amerre indulni akar a játék, azon a végén megfordul két leány, egymás kezét megfogva és kezeiket fölemelve el kezdik énekelni:

Aszt üzente az uraság. *Haja gyöngyöm haja!*

Hogy mi neki hidat csináljunk. *Haja gyöngyöm haja!*

És akkor a másik végén álló leányok megindulnak, egymás kezét fogva arra felé lassan szaladva, hol a kettő a kezét fölemelve tartja és egymás után átbújnak a kezük alul és az éneket folytatva, hogy

Minek neki az a híd? *Haja gyöngyöm haja!*

Katonáknak átjárni. *Haja gyöngyöm haja!*

És midőn átfut az egész leánysor, akkor a kettő is megfordul a végén és akkor ismét a másik végén két leány a fölsorakozottak felé fordul, ismét egymás kezét fogva fölemelik és a másik végéről megindul egymás után és egymás kezét fogva átbújnak a végén a két leány karjaik alul. És ez így folyik, míg meg nem únják. Ezen nótát énekelve folyton mind, hogy:

Aszt üzente az uraság. *Haja gyöngyöm haja!*

Hogy mi neki hidat csináljunk. *Haja gyöngyöm haja!*

Minek neki az a híd? *Haja gyöngyöm haja!*

Katonáknak átjárni. *Haja gyöngyöm haja!*“

5.

Id. BELLA ISTVÁN sóshartyáni nyug. kántortanító úr szíves lejegyzése (l. DRUGA LASZLÓ és MRÁZ GYÖRGY plébános urak leveleit 2. és 3. sz. a.):

MÉRT KÜLDÖTTAZ UR-ASSZONY? HA-JA GYÖN-GYÖM HA-JA.

2. Nektek hidat csinálni. *Haja gyöngyöm haja.*

3. Minek nektek az a híd? *Haja gyöngyöm haja.*

4. Katonáknak átjárni. *Haja gyöngyöm haja.*

³ L. alább 4. sz. a.

⁴ L. az 5. sz. a.

6.

Dr. FRANK ISTVÁN rimóci plébános úr leveléből (kelt 1923. március 2.):
„Nagyrabecsült levelében előadott játék ügyében nyomozást folytattam a község öregebb nénieinek körében s sikerült az alábbiakat kitudnom:

A játék tényleg a jelzett időkben is divott a községben s úgy folyt le, hogy a lányok párosával egymásnak kezüket nyújtották és azután ritmikusan mozogni kezdtek jobbfelé, miközben énekelték az alábbi versnek első szakaszát; azután vissza balfelé, miközben a másik szakaszát énekelték ezen versnek:

Haja gyöngyöm haja!
Miért küldött az uraság?
Haja gyöngyöm haja!
Néktek hidat csinálni.
Haja gyöngyöm haja!
Minek nektek az a híd?
Haja gyöngyöm haja!
Rajta azon átgjárni.
Haja gyöngyöm haja!

Azután az első pár megállt és kezeit magasra tartotta, a többiek pedig átmentek alatta, miközben folytatták az éneket.

Beszéltem ez ügyben a nagylóczi jegyzővel is, ki szintén megerősítette ezen játéknak ottani volt szokását.”

7.

P. MEDVECZKY MEDÁRD szécsényi sz. ferencrendi házfőnök, plébános úr leveléből (kelt 1925. március 16.):

„... ama érdekes tavaszi leányjáték, mely a közvetlen közelben, Lóczon és Rimóczon divik, nálunk, plébániám területén absolute nem ismeretes...”

8.

KAJDY GUSZTÁV pilinyi kántortanító úr leveléből (kelt 1925. március 17.):

„Az említett játékot nálunk is játsszák. A felállítás kétféleképpen történik. Összefogott kezekkel vagy egymás mögé állanak a párok, ... vagy pedig 20—30 lépés távolságra szembe a két arcvonal, miközben a következő párbeszéd folyik le monoton énekhangon:

„Mér küldött az úrasszony? *Haja Gyöngyöm haja!*
Nekünk hidat csinálni! ” ” ”
Minek nektek az a híd? ” ” ”
Nekünk azon átgjárni. ” ” ”
Minő menyecskét hoztok? ” ” ”
Piros barna menyecskét! ” ” ”

Miután a két szemben levő sor összeszalad és egymás karja alatt átbújnak vagy az első pár csinálja a hidat s azon mennek át. A teljesebb szöveget kutatom az idősebbektől, a mai fiatalok csak ennyit mond játék közben...”

9.

LEHOCZKY MÁRTON szécsényfelfalvi kántortanító úr leveléből (kelt 1925. március 16.):

„... értesítem, hogy a kérdéses játékot nálunk is játsszák. A játék menete a következő: Hat leány kezeit összefogva és magasra emelve (híd) mintegy két lépésnyire egymás mögé áll. Velük szemben — bármily sok leány — szintén kezeit összefogva (de nem felemelve) egymás háta mögé egyes sorokban felállanak (: : : : :). Az elhelyezkedés után a hidat képező leányok a következőket éneklék:

Mért küldött az úrasszony? *haja gyíngyó haja!*
 Erre a szemközt levők (egy sorokban állók):
 Nekünk hidat csinálni. *Haja gyíngyó haja!*
 felelik. — A hat leány éneklí:
 Minek nektek az a híd? *Haja gyíngyó haja!*
 A szemben levők felelik:
 Nekünk azon átjárni. *Haja gyíngyó haja!*
 Ezek eléneklése után az egyenes sort képezők (sok leány) nem énekelve kérdezik:
 Szabad-e a lánchídon átmenni?
 Amire a hat híd képező leány a következőket feleli:
 Szabad, de az utolján vámot szedünk.

A párbeszéd befejezése után az egyes sorokban állók, egyenként mennek a híd alatt, de az utolsó két leányt az utolsó (hidat képező) pár kezeik lebo-csátásával nem engedik át. A visszatartott két leány átveszi az utolsó pár szerepét s az utolsó pár pedig beáll az egyes sorba. A játék folytonosan a leírt módon ismétlődik, csak hogy a következőnél már a második, azután a két első pár nem engedi át a két utolsót. A helycsere, illetve a szerepváltoztatás ép olyan mint az elsőnél . . . U. i. A híd alatt való átmenésnél az összes leánysereg „Mért küldött az urasszony stb.” éneklí mindaddig, míg újból szemközt nem állanak, azután pedig a fenti módon váltakozva. Ezen énekből az itteniek többet nem tudnak.“

10.

ANDÓ ISTVÁN varsányi (Nógrád m.) tanító úr leveléből (kelt 1925. március 31.):

„Községünkben a kért jätéket a következőképen játszá a gyermekek:
 Két sorban állnak, a két sor közti távolság 8–10 méter. (Egymással szemben állnak kezeiket összefogják)

1. gyermekek

8–10 méter

2. gyermekek

Az 1. számú sor a következő éneket kezdi:

MÉRT KÜLDÖTT AZ URASSZONY HA-JA GYÖNGYÖM HA-JA.

A 2.) számú sor felel rá, ugyanazon a dallamon:

Nekünk hidat csinálni, *haja Gyöngyöm haja!*

1. Minek néktek az a híd, *haja Gyöngyöm haja!*

2. Nekünk azon átjárni, *haja Gyöngyöm haja!*

1. Mi lesz annak váltsága, *haja Gyöngyöm haja?*

2. Piros barna menyecske, *haja Gyöngyöm haja!*

1. kérdezi: Minő menyecske?

2. N. N. menyecske.

1. sorból a megnevezett helyén marad, a sorok pedig helyet cserélnek.
 A játék ismét előlről kezdődik.“

11.

KLUGER ÖDÖN nógrádsipeki kántortanító úr leveléből (kelt 1925. április 8.):

„A melegebb idők beálltával csak most volt módomban az iskoláslányokkal a *Haja gyöngyöm*-öt eljátszatni. A játék lefolyása a következő:

A lányok két csoportra oszolva, szemközt állva, két lépésre rajvonalat alkotnak és az I. kezdi énekelni:

Mért küldött az úrasszony? *Haja gyöngyöm haja!*

A II. csoport felel:

Nekünk hidat csinálni. *Haja gyöngyöm haja!*

Az I. csoport:

Minek néktek az a híd? *Haja gyöngyöm haja!*

A II. csoport:

Nekünk azon átjárni. *Haja gyöngyöm haja!*

Az I. csoport:

Minő menyasszonyt viztek? *Haja gyöngyöm haja!*

A II. csoport:

Piroskendős (vagy egyéb ismertető jelet viselő lánykát megjelölve) menyasszonyt. *Haja gyöngyöm haja!*

Mire a megjelölt lányka a térközön átugrik a II. csoporthoz (?). Vége a játéknak, újból kezdik azzal, hogy a csoportok szerepeiket (kérdéseiket) felcserélik. Tehát a köztük lévő térköz „hid!”

12.

UHLÁRIK ISTVÁN endrefalvi plébános úr leveléből (kelt 1925. április 3.):

„... Kikérdeztem az iskolásgyermeket itt Endrefalván, helyben nem énekelik és nem játszik ezt az éneket és játékot. Hanem plébániám területén Pilyben ezzel a szöveggel énekelik:

Miért küldött az úrasszony? *Haja gyöngyöm haja!*

Neki hidat csinálni, *Haja gyöngyöm haja!*

Minek nektek az a híd? *Haja gyöngyöm haja!*

Nekünk azon átjárni, *Haja gyöngyöm haja!*

Mi lesz ennek váltsága? *Haja gyöngyöm haja!*

Piros barna menyecske, *Haja gyöngyöm haja!*

Mivel aranyozzátok? *Haja gyöngyöm haja!*

Egy taliga arannyal, *Haja gyöngyöm haja!*

A játékot én nem láttam. Mondják a lányok, hogy a réten felemelve összefogták a kezüket, hidat utánozva. S a szemben levő párok átmennek.”⁵

Az én gyűjtésemből, úgyszintén a Kiss Áron „Magyar gyermekjáték gyűjtemény” c. műben közölt magyar nyelvi anyagból megállapítható, hogy a *Haja gyöngye haja* ismétlődő sorú hidasjáték Nógrád, Heves, Jásznagykunszolgok megyékben, s rajtuk kívül olyan helyen járatos volt vagy járatos, ahol az ú. n. palóc nyelvjárást beszélő magyarság él. Hogy másutt is éle-e vagy élt-e, azt megállapítani további kutatásnak a feladata.*

⁵ V. ö. a 8. szám alattit.

* Értekezésem felolvasása alkalmával Szidarovszky János kedves barátom megemlítette, hogy a „Haja gyöngye, haja!” ismétlődő sorú hídjáték énekszövegét Borsodszemerén született házi alkalmazottjától nem egyszer hallotta. Szövege így szól:

Haja gyöngye, haja!

Aranyhidat csinálni,

Haja gyöngye, haja!

Új híd, arany híd.

Ézüst kapu rajta,

Új híd, fényes híd,

Bújjatok át rajta!

II.

Megvolt, s esetleg ma is megvan ez a hídjáték a magyarhoz hasonló ismétlődő sorral s nagyjában azonos tartalmú versekkel a tótoknál is. A játék lefolyása is azonos. Tavasz vége felé, általában nagyobb leányok játszásk, páros sorokban, s minthogy a szöveget éneklik, valószínű, hogy a melódia is azonos. Sőt nagyjában a vers szótagszáma is azonos.

Azt, hogy a tótság mely részein ismerik ma vagy ismerték régen, pontosan nem tudom megállapítani. Adataimból azt látom, hogy Gömör és Nógrád megyékben ismerték s esetleg ma is ismerik. Minthogy a népi éneket ma a tót iskolákban mint a tótság kereszténység előtti, tehát nemkeresztény származású emlékét tanítják (vö. Veniec slovenských národných piesní. Sostavil JOZEF ŠKULTÉTY. Piate, nezmenené vydanie. T. Sv. Martin, 1923; — Prvouka pre slovenské školy. BRĚTISLAV KOLOUŠEK. Bratislava, 1923), valószínű, hogy minden művelt tót ismeri. A tót irodalomban a népénekeknek régebben *Hoja dunda hoja!* (változat: *Hoja dundja hoja*, v. ö. L. BARTHOLOMAEIDES, *Notitia comit. Gömöriensis. Leutschoviae 1805: 446*; a *Memorabilia prov. Csetnek* c. művében: *Hoga dunda! Hoga!*-nak írva; a *g*-t olv. *j*-nek, az *ú*-t *ü*-nak, vagy talán *uo*-nak, de ez utóbbi valószínűtlen. Nyilván csak *u* lesz a hang értéke), *Dunda* (vö. KOLLÁR J., *Nár. zpw. I, 3*), *Dundä* (vö. P. DOBŠINSKÝ, *Proston. obyčaje, povery a hry slovenské. T. Sv. Martin 1880*) volt a neve, ma *Na Král'ovnu* (vö. BRĚT. KOLOUŠEK i. m.), vagy *Hoja, Dund'a* (vö. J. ŠKULTÉTY i. m.) a neve.

Hogy a magyar és tót hídjáték és így a népi énekek mindenben (szöveg, verssor, szólag száma, tartalom, dallam) való azonossága kitűnjék, közlöm tót adataimat is.

1.

Az első, aki a tót *Hoja Dundä hoja* (olv. *Hoja Gyungya hoja*) népi éneket feljegyezte, BARTHOLOMAEIDES LÁSZLÓ volt. Szövegét megtaláljuk „*Memorabilia provinciae Csetnek*” (megjelent „*Neosolii Anno 1798*” = Besztercebánya 1799) c. műve 52. lapján, de szól róla s a vele kapcsolatos játékról az „*Incllyti Superioris Ungariae comitalus Gömöriensis Notitia historico-geographico-statistica*” (megjelent *Leutschoviae, 1806—1808, = Lőcse, 1806—1808*) c. műve 446. lapján is.

A „*Memorabilia prov. Csetnek*” 52. szerint ez az ének — bár ez így nincsen kimondva — Csetnek és vidéke tót köznépénél járatos. „*Ugyanezekre a nyomokra vezetnek — írja latin művében BARTHOLOMAEIDES — más alább kifejezendő szokások is, úgyszintén a népből való ifjúságnál az a népi ének, amelyben a mezőn játszva találja gyönyörűségét (. . . canticum nationale Juventuti e plebe in campis se oblectanti consuetum . . .)*. Az énekekben azt ünneplik, hogy őket a királyné küldte. Két csoportra oszlanak, s a játék úgy folyik le, hogy az egyik csoport kérdez, a másik felel körülbelül ilyen módon:

Hoga dundá! Hoga! Poslala nás Králowná - Hoga dundá! Hoga!
Hoga dundá! Hoga! Na čo že wás poslala? Hoga dundá! Hoga!
Hoga dundá! Hoga! Pre try wozy kamenj. Hoga dundá! Hoga!
Hoga dundá! Hoga! Načwo sau wám kamenj? Hoga dundá! Hoga!
Hoga dundá! Hoga! Zlaté mosty slawěti. Hoga dundá! Hoga!
Hoga dundá! Hoga! Čo že mi wám za to dáme? Hoga dundá! Hoga!
Hoga dundá! Hoga! Černoočé dewěcky. Hoga dundá! Hoga!

⁶ Az ének az akkori csehes tót helyesírással *v-n* írva. E helyesírásban az egyes betűk tót ejté-e ez: *g* = tót *j*; *ü* = tót *ú*; *ě* tót *e*; *ř* = tót *r*; *j* = tót *i*; *y* = tót *i*; *au* = tót *ú*. E helyesírásban a *d, t, n, l* lágyasága jelöletlen. BARTHOLOMAEIDES szövege a népi beszédet akkori tót irodalmi (= biblicitina) nyelven (s. átírásban adja. Az ismétlődő sor népi alakja: *Hoja Dundä hoja* volt s ma is az (l. erről fentebb is).

A *Hoga dunda! Hoga!* örvendező ujjongás (est laeta acclamatio), amelyvel kölcsönösen vidítják egymást s amellyel az éneklők az egyes verssorokat megkezdik és befejezik.⁷

A tót szöveg magyarra áttéve — az ismétlő sor tót hangalakja megtartásával — így hangzik:

Hoja Duňd'a hoja! A királyasszony küldött minket! *Hoja Duňd'a hoja!*

Hoja Duňd'a hoja! Miért küldött hát benneteket? *Hoja Duňd'a hoja!*

Hoja Duňd'a hoja! Három szekér kőért. *Hoja Duňd'a hoja!*

Hoja Duňd'a hoja! Minek nektek az a kő? *Hoja Duňd'a hoja!*

Hoja Duňd'a hoja! Hogy aranyhidakat csináljunk! *Hoja Duňd'a hoja!*

Hoja Duňd'a hoja! Mit adunk mi nektek érte? *Hoja Duňd'a hoja!*

Hoja Duňd'a hoja! Fekete szemű leánykakat. *Hoja Duňd'a hoja!*

A „Notitia comitatus Gömöriensis“ (Leutschoviae, 1806—1808) műve 446. lapján BARTHOLOMAEIDES részletesebben írja le a játékot, a szöveget azonban nem közli. A leírás magyarul így hangzik: „A szórakozásnak az a módja is szokásos, amely a tótok *Hoja dunda hoja!* (így) nemzeti énekére vonatkozik. Akik ezt játsszák (többnyire leányok, néha fiúkkal vegyesen), előbb számukhoz képest kisebb vagy nagyobb kört alkotnak s kezüket ívformán összetéve körbe járnak, mégpedig majd az egyik, majd a másik oldal felé, hol lassabban, hol gyorsabban, miközben *Hoja dundja hoja!* (így!) ujjongást hallatnak. Akkor azután a kör két egymással szemben álló csoportra szakad, melyek közül az egyik kérdezve, a másik feelve, de mindkettő azt a bizonyos *Hoja dundja hoja!* (így!) ujjongást ismételve és énekelve folytatja játékát. Majd félkört alkotnak. Ennek egyik szarán (= végén), akik magasabb növésűek, megállnak és kezüket összefűzve s fejük fölé emelve hídformát (= porticum) alkotnak. A többiek a másik szárról (= végről) indulva alá-, majd alatta keresztülmennek s folytonosan ismételve, énekelve kiki a maga helyén megáll. Ezt a játékot, ahányszor csak tetszik nekik, megismétlik“ (a latin szöveget idézi Bartholomaeidesből KOLLÁR J., Nár. Zpiewanky I, 398 is).

A tót népi ének, mint fentebb láttuk, így kezdődik: „Poslala nás Králowná“ = „A királyasszony (királyné) küldött minket.“ BARTHOLOMAEIDES azt hiszi, hogy a tót *králowná* Erzsébet királynéra, Albert királyunk (1437—39) özvegyére vonatkozik, s így az ének XV. sz.-i eredetű (l. Memorabilia 50, 52).

Ismertes, hogy Erzsébet királyné jogai védelmére zsoldjába fogadta a cseh Giskra (olv. Jiszkra) János huszita rablóhadát (1440 körül). Az is ismeretes, hogy Giskra épen Csetnek—Murány vidékén fészkelte be magát, míg végre azután Mátyás király 1460—62 közt hódolatra kényszerítette. BARTHOLOMAEIDES szerint mármost Csetnek és vidéke tót lakói kétféle eredetűek: régiek (antiqui) és újabbak (recentiores), l. Memorabilia 47. Ez újabbak közt vannak azok a tótokká lett csehek utódai, akik itt Giskra hadaiból, illetőleg hadaival letelepedtek. E cseh telepéseknek több nyomára vél reámutatni BARTHOLOMAEIDES, s azt hiszi, hogy a *Hoja Duňd'a hoja!* ének kezdő sorában: a Králowná = királykisasszony szóban s így az egész énekben is Albert királyunk özvegyének, a cseh Giskrát behívó Erzsébet királynénak emléke van megőrizve. A Králowná szó alapján a *Hoja Duňd'a hoja!* népi éneket egyesek *Král'ovná* népi éneknek is nevezik (vö. DOBSÍNSKÝ, Proston. hry stb. 152 és alább).

2.

A második, aki a nép közt való gyűjtés alapján közölte a szóban forgó

⁷ A Memorabilia, úgyszintén a Notitia com. Gömöriensis latin szövege pontos megértésében SZIDAROVSKY JÁNOS barátom segített. Fogadja érte hálás köszönetemet.

éneket KOLLÁR JÁNOS, a nagynevű tót költő. KOLLÁR két kötetben adta ki az általa gyűjtött népi énekeket, dalokat. Gyűjteményének címe: *Národnié zpiewanky cili pjsné swétské Slowákú w Uhrách gak pospolitého lidu tak i wyssich slawú, sebrané od mnohých, w porádek uwedené, wyswellenjami opatrené a wydané od JANA KOLLÁRA. W Budjně w král. universické tiskárně.* I. II. 1834—5. (= Népi énekek avagy a Magyarországon mind a népi sorban, mind pedig magasabb rendben élő tótok világi énekei. Összegyűjtötték többen. Rendbe szedte, magyarázatokkal ellátta és kiadta KOLLÁR JÁNOS. Buda, Egyetemi nyomda. I., II. köt. 1834—1835). A gyűjtemény első kötetének első éneke a mi énekünk, címe: *Dund'a*. A cím alatt zárójelbe az van nyomtatva, hogy szövegének forrásai *Bartholomaeides László* (bizonyára az I. említett két mű), *Tablic Bohusláv, Petényi Salamon, Hamuljak István, Rutkay Gábor* és mások gyűjtései. KOLLÁR nem mondja meg, hogy e gyűjtők mely helyekről küldték meg neki gyűjtésüket, amennyire azonban a gyűjtők nevei s egykori működésük alapján következtetni lehet, KOLLÁR *Dund'a* ének-szövegei Gömör-Kishont és Nógrád megyék ág. evangélikus tót népétől valók. Lehet, hogy e megyékből Pest megyébe vándorolt tótság is ismerte, vagy ismeri e népekeket.

A KOLLÁR közölte szöveg így hangzik:

*Hoja Dund'a, hoja! Poslala nás králowna: Hoja Dund'a, hoja!
Hoja Dund'a, hoja! Na čo že wás poslala? Hoja Dund'a, hoja!
Hoja Dund'a, hoja! Pre tri wozy kamenia: Hoja Dund'a, hoja!
Hoja Dund'a, hoja! Na čo wám to kaménia? Hoja Dund'a, hoja!
Hoja Dund'a, hoja! Zlaté mosty stawiat: Hoja Dund'a, hoja!
Hoja Dund'a, hoja! Či nás ces ne puslíte? Hoja Dund'a, hoja!
Hoja Dund'a hoja! Čo nám za dar nesiete? Hoja Dund'a, hoja!
Hoja Dund'a, hoja! Černooké, děwčatko: Hoja Dund'a, hoja!
Hoja Dund'a, hoja; No bežte a pospešte! Hoja Dund'a, hoja!*

Magyar fordítása:

*Hoja Dund'a, hoja! A királyasszony küldött minket: Hoja Dund'a, hoja!
Hoja Dund'a, hoja! Hát ozt miért küldött benneteket? Hoja Dund'a, hoja!
Hoja Dund'a, hoja! Három szekér köért: Hoja Dund'a, hoja!
Hoja Dund'a, hoja! Minek nektek az a kő? Hoja Dund'a, hoja!
Hoja Dund'a, hoja! Hogy aranyhidakat csináljunk: Hoja Dund'a, hoja!
Hoja Dund'a, hoja! Átengedtek e minket rajtuk? Hoja Dund'a, hoja!
Hoja Dund'a, hoja! Milyen ajándékot hoztok érte? Hoja Dund'a, hoja!
Hoja Dund'a, hoja! Feketeszemű leányzót: Hoja Dund'a, hoja!
Hoja Dund'a, hoja! Fussatok hát és siessetek! Hoja Dund'a, hoja!*

Az énekhez írt magyarázatokban KOLLÁR elveti BARTHOLOMAEIDES megállapítását. Szerinte a népi ének nem vonatkozik Albert királyunk özvegyére, Erzsébetre, s nem emléke a Giskrával behívott cseh huszita rablőhadnak s így nem a XV. sz.-ban keletkezett. KOLLÁR szerint a *Hoja Dund'a, hoja!* a tótoknál kereszténységük előtti időkből származik, s azért is közli gyűjteménye I. kötetének első énekeként, mert tót pogánykori emléknak tartja (památka slowensko-pohanského bágeslowj). Azt hiszi róla, hogy a szláv *Lada* istennő tiszteletére szolgáló ének volt. *Lada* akkori felfogás szerint a szerelem, a házasság és az örömök istennője volt (= róm. *Venu*). (Minderről I. KOLLÁR *Nár. zpiew.* I. 397—400 és itt alább).

3

Következő, aki saját megfigyelése alapján is, mások gyűjtése alapján is

közölte a népi éneket s leírta a játékot, DOBŠINSKÝ PÁL. „Prostonárodnie obyčaje, povery a hry slovenské. Usporiadal a vydal PAVOL DOBŠINSKÝ. Turč. Sv. Martin, 1880.“ c. műve 152. lapján a népi éneket „Kráľovná abo Hoja Ďuňd'a“ (= Királyasszony vagy Hoja Gyungya)-nak nevezi. Azi mondja róla, hogy jó tavasszal, mikor már minden kizöldült, a tót ifjúság legkedveltebb játéka közé tartozik a Hoja Ďuňd'a. Rendesen leányok játszák, úgy 18 éves korukig, de itt-ott vegyesen legényekkel is. A játékok két sorba állnak, a sorok közt mintegy tíz lépésnyi köz van, a két sor egymással szemben van. A sorban állók kezüket összefogják, s a két sor egymásnak felváltva kérdezve és felelgetve a népi verset énekli, miközben kezüket az ének dallamát követve lóbálják. A népi éneknek két szövege van, egy hosszabb s ebből egy rövidebb, A hosszabb szöveg ez:

- A. sbor: Hoja Ďuňd'a hoja! Poslala nás kráľovná. Hoja Ďuňd'a hoja!
 B. sbor: Hoja Ďuňd'a hoja! Načo že vás poslala? Hoja Ďuňd'a hoja!
 A. sbor: Hoja Ďuňd'a hoja! Po tri vozy kamenia. Hoja Ďuňd'a hoja!
 B. sbor: Hoja Ďuňd'a hoja! Načo vám to kamenia? Hoja Ďuňd'a hoja!
 A. sbor: Hoja Ďuňd'a hoja! Zlaté mosty stavati. Hoja Ďuňd'a hoja!
 B. sbor: Hoja Ďuňd'a hoja! Či sú mosty hotové? Hoja Ďuňd'a hoja!
 A. sbor: Hoja Ďuňd'a hoja! Už sú mosty hotové. Hoja Ďuňd'a hoja!
 B. sbor: Hoja Ďuňd'a hoja! Z čohože sú stavané? Hoja Ďuňd'a hoja!
 A. sbor: Hoja Ďuňd'a hoja! Z toho marvaň-kameňa. Hoja Ďuňd'a hoja!
 B. sbor: Hoja Ďuňd'a hoja! Či nás ces ne pustíte? Hoja Ďuňd'a hoja!
 A. sbor: Hoja Ďuňd'a hoja! Čo nám za dar nesiete? Hoja Ďuňd'a hoja!
 B. sbor: Hoja Ďuňd'a hoja! Černooké dievčatko. Hoja Ďuňd'a hoja!
 A. sbor: Hoja Ďuňd'a hoja! No bežte a pospešte. Hoja Ďuňd'a hoja!
 B. sbor: Hoja Ďuňd'a hoja! No bežme a pospešme. Hoja Ďuňd'a hoja!

Magyarul a szöveg ez:

- A. sor: Hoja Gyunygya hoja! A királyasszony küldött minket. Hoja Gyunygya [hoja!
 B. sor: Hoja Gyunygya hoja! Miért küldött benneteket? Hoja Gyunygya hoja!
 A. sor: Hoja Gyunygya hoja! Három kocsi kőért. Hoja Gyunygya hoja!
 B. sor: Hoja Gyunygya hoja! Minek nektek az a kő? Hoja Gyunygya hoja!
 A. sor: Hoja Gyunygya hoja! Aranyhidakat építeni. Hoja Gyunygya hoja!
 B. sor: Hoja Gyunygya hoja! Elkészültek-e már a hidak? Hoja Gyunygya hoja!
 A. sor: Hoja Gyunygya hoja! A hidak már elkészültek. Hoja Gyunygya hoja!
 B. sor: Hoja Gyunygya hoja! S miből készültek a hidak? Hoja Gyunygya hoja!
 A. sor: Hoja Gyunygya hoja! Abból a márvány-kőből. Hoja Gyunygya hoja!
 B. sor: Hoja Gyunygya hoja! Átengedtek-e bennünket rajtuk? Hoja Gyunygya [hoja!
 A. sor: Hoja Gyunygya hoja! Milyen ajándékot hoztok érte? Hoja Gyunygya [hoja!
 B. sor: Hoja Gyunygya hoja! Feketeszemű leányzót. Hoja Gyunygya hoja!
 A. sor: Hoja Gyunygya hoja! No fussatok és siessetek. Hoja Gyunygya hoja!
 B. sor: Hoja Gyunygya hoja! No fussunk és siessünk. Hoja Gyunygya hoja!
 „Az utolsó verssor éneklése közben a B. sor — kezeket elengedve — az A. sor felemelt kezei alatt egyenes irányban átfut és átsiet. Körülbelül tíz lépésnyire az A. sortól megáll. Ekkor mind a két sorban párba állanak, s minden pár az e célból feje fölé emelt keze alatt helyben megfordul. Ekkor pillanat alatt a két sor egymással szemben áll s ismétlődik a játék: az A. sor énekli és játssza a B. sor énekét és teendőjét és a B. sor válik első A. sorrá“.⁸

⁸ A szöveg megértésében DANCZI JÓZSEF hallgatóm volt segítségemre.

A „Černooké dievčatko“ = „Feketeszemű leányzót“ sor helyett mint az aranyhidakon való átfutás ajándékául néha „Černooké pahol'a“ = „Feketeszemű legénykét“ énekelnek.

A rövidebb szöveg — amint az DOBSÍNSKÝ leírásából kivehető, mert ő e rövidebb szövegnek csupán az utolsó két verssorát közli — összesen hétversorból áll. A szövege ez :

- A. sor : *Hoja Duňd'a hoja!* Poslala nás král'ovná. *Hoja Duňd'a hoja!*
 B. sor : *Hoja Duňd'a hoja!* Načo že vás poslala? *Hoja Duňd'a hoja!*
 A. sor : *Hoja Duňd'a hoja!* Po try vozy kamenia. *Hoja Duňd'a hoja!*
 B. sor : *Hoja Duňd'a hoja!* Načo vám to kamenia? *Hoja Duňd'a hoja!*
 A. sor : *Hoja Duňd'a hoja!* Zlaté mosty stavati. *Hoja Duňd'a hoja!*
 B. sor : *Hoja Duňd'a hoja!* Načo sú vám tie mosty? *Hoja Duňd'a hoja!*
 A. sor : *Hoja Duňd'a hoja!* Aby ste vy šli, ces ne šli! *Hoja Duňd'a hoja!*

Magyarul a szöveg ez :

Az első öt verssor magyar szövegét lásd fentebb.

A 6. és 7. verssor :

B. sor : *Hoja Gyunygya hoja!* Minek nektek azok a hidak? *Hoja Gyunygya hoja!*

A. sor : *Hoja Gyunygya hoja!* Hogy ti rajtuk járjatok, járjatok! *Hoja Gyunygya hoja!*

Az A. leánycsoport a „Aby ste vy šli, ces ne šli!“ = „Hogy ti rajtuk járjatok, járjatok“ verssort olyan hosszan elnyújtva éneкли, amíg felemelt kezük alatt a B. leánycsoport át nem fut.

Hogy mit tartott DOBSÍNSKÝ e népi ének és játék eredetéről, azt nem mondja meg. Leírásában a népi éneket *Král'ovná* és *Hoja Duňd'a*-nak nevezi és egy másik játékkal együtt királyi, tehát előkelő vagy legalább is a tót ifjúság más játéka felett uralkodó játéknak nevezi (vö. Spomenuté dve hry sú naozaj král'ovské či kral'ujúce hry pri zábavách slovenskej mládeže). Ebből talán szabad azt következtetnem, hogy nem osztozott BARTHOLOMAEIDES nézetében, aki a huszita idők maradványának tartotta énekünket.

4.

KOLOUŠEK BŘEŤISLAV „Prvouka pre slovenské školy“ (Bratislava, 1923 = Elemi ismeretek tót iskolák számára. Pozsony, 1923) műve VI. oldalán *Na Král'ovnu* címen közli énekünket a következő szöveggel :

1. *Hoja, Duňd'a, hoja!* Poslala nás král'ovná. *Hoja, Duňd'a, hoja!*
2. *Hoja, Duňd'a, hoja!* Načože vás poslala? *Hoja, Duňd'a, hoja!*

S így minden további verssor kezdetén és végén ismétlődnek e szavak:
Hoja, Duňd'a' hoja!

3. Pre tri vozy kamenia.
4. Načo vám to kamenia?
5. Zlaté mosty stavati.
6. Či sú mosty hotové?
7. Už sú mosty hotové.
8. Z čohože sú stavené?
9. Z toho marvaň-kamenia.
10. Či nás prez ne pustíte?
11. Čo nám za dar nesiete?
12. Černooké pahole.
13. No bezte a propesťe!
14. No bežme a pospešme.

A játékot KOLOUŠEK így írja le : A leányok két sorba felállanak, arccal egymással szemben, körülbelül tíz lépés van a két sor közt. Aztán ke-

züket összefogva és lóbálva énekelni kezdik az éneket, mégpedig úgy, hogy az egyik verssort az egyik, a másik kérdő sort a másik csoport éneklő s ez így megy véges végig. Mikor a második leánycsoport (= a kérdezve éneklő) az utolsó verssort éneklő, az első leánycsoport magasra emeli kezét, s a második leánycsoport — eleresztvén egymás kezét — átmegy az első felemelt kezei alatt mintegy tíz lépésnyire. A játékot azután újra ismétlik, ha kedvük tartja.

KOLOUŠEK szövege s a játék leírása végelemzésben DOBŠINSKÝ 3. alatt közölt szövege és leírása, azért a tót énekszöveg magyar fordítását felesleges adnom. A tót szövegre csak annyit jegyzek meg, hogy a 10. sorban levő *prez* helyén Dobšinskýnál *ces* van, a 12.-ben meg *pahole*, ami csehes alak, *pahol'a*. A többi szöveg mind Dobšinskýnál is úgy van.

5.

ŠKULTÉTY JÓZSEF „Veniec slovenských národných piesni“ (Piate, nezmenené vydanie. T. Sv. Martin 1923 = Tót népi énekek koszorúja. Ötödik, változatlan kiadás. Az első kiadás évét nem tudom) műve 317. lapján énekünket *Hoja, Ďund'a . . .* címen közli. Szövege ez :

A.⁹ *Hoja, Ďund'a, hoja!* Poslala nás kráľovna : *Hoja, Ďund'a, hoja!*

B. *Hoja, Ďund'a, hoja!* Načože vás poslala? *Hoja, Ďund'a, hoja!*

A. *Hoja, Ďund'a, hoja!* Pre try vozy kamenia : *Hoja, Ďund'a, hoja!*

B. *Hoja, Ďund'a, hoja!* Načo vám to kamenie? *Hoja, Ďund'a, hoja!*

A. *Hoja, Ďund'a, hoja!* Zlaté mosty staväti : *Hoja, Ďund'a, hoja!*

B. *Hoja, Ďund'a, hoja!* Či nás cez ne pustíte? *Hoja, Ďund'a, hoja!*

A. *Hoja, Ďund'a, hoja!* Aký nám dar nesiete? *Hoja, Ďund'a, hoja!*

B. *Hoja, Ďund'a, hoja!* Černooké dievčatko : *Hoja, Ďund'a, hoja!*

A. *Hoja, Ďund'a, hoja!* No, bežite a pospešte! *Hoja, Ďund'a, hoja!*

Ez a tót szöveg a DOBŠINSKÝ 3. alatt közölt rövidebb szöveggel azonos, ép azért magyar fordítását felesleges adnom. ŠKULTÉTY közléséhez semminemű jegyzetet nem csatol, nem írja tehát meg, hogyan folyik le a játék.

III.

A történeti Magyarországon az itt leírt hídjáték megvan a zemplénmegyei kisoroszoknál, s megvan a mosonmegyei, köpcsényi horvátoknál.

1.

VRABELY ANDREJEVICS MIHÁLY 1890-ben Ungváron kiadott *Russkij Solovej* (= Orosz Csalogány : Fülemile) címen magyarországi kisorosz népdalokat, népénekeket. Művének teljes címe: *Russkij Solovej. Narodnaja lira. Ili sobranije narodnych pėsnej na raznych ugro-russkich narėciach. Sobral'e i izdala MICHAİL' Andrejevics VRABEL' v. Ungvare, 1890* (= Orosz. Csalogány. Népi líra. Népi énekek gyűjteménye különböző magyar-kisorosz nyelvjárásonkon. Egybegyűjtötte és kiadta VRABELY ANDREJEVICS MIHÁLY. Ungváron, 1890). E munka 23. lapján találjuk a következő népi éneket :

*Zabavna na Velikden (V. Verch. Zemplinė).*¹⁰

⁹ A. = Első leánycsoport. B. = Második leánycsoport.

¹⁰ Az orosz szöveget latin átírásban adom. Az orosz írás *g* betűjét kisorosz kiejtése értéke szerint *h* val írtam át; a többi részben azonban a cyrill *betűt* latin megfelelőjével írtam át. Az átírás tehát nem tükrözi vissza a zempléni kisorosz népi ejtést.

*Hoja Djundja, hoja
Poslala nas kraljovna :
Hoja Djundja, hoja !*

*Hoja Djundja, hoja,
Na cto vas poslala
Hoja Djundja, hoja !*

*Hoja Djundja, hoja,
Mosty postavljati,
Hoja Djundja, hoja !*

*Hoja Djundja, hoja,
Uz mosty holovy,
Hoja Djundja, hoja !*

*Hoja Djundja, hoja,
Ci nas puslita ?
Hoja Djundja, hoja.*

*Hoja Djundja, hoja,
A cto vy nam daste ?
Hoja Djundja, hoja !*

*Hoja Djundja, hoja,
Corny ocka devca,
Cto otzadu ide,
Hoja Djundja, hoja !*

*Hoja Djundja, hoja,
Ci jests spravedlive ?
Hoja Djundja, hoja !*

*Hoja Djundja, hoja !
Spravedlivse otavas,
Hoja Djundja, hoja."*

A kiscrosz szöveg magyarul így hangzik :

„Játék (Felső Zemplénben).

*Hoja Gyungya, hoja ! A királyasszony küldött minket. Hoja Gyungya, hoja !
Hoja Gyungya, hoja ! Miért küldött benneteket ? Hoja Gyungya, hoja :
Hoja Gyungya, hoja ! Hidakat építeni. Hoja Gyungya, hoja !
Hoja Gyungya, hoja ! A hidak már készen vannak. Hoja Gyungya, hoja !
Hoja Gyungya, hoja ! Átengedtek-e ? Hoja Gyungya, hoja !
Hoja Gyungya, hoja ! Mit adtok érte ? Hoja Gyungya, hoja !
Hoja Gyungya, hoja ! Feketeszemű leányszól, aki hátulról jön. Hoja Gyungya,
hoja !*

*Hoja Gyungya, hoja ! Igaz szavú-e ? Hoja Gyungya, hoja !
Hoja Gyungya, hoja ! Igaz szavúbb nálatok. Hoja Gyungya, hoja !*

VRABELY a játékot nem írja le, csupán a *Djundja* szóhoz teszi a következő jegyzetet : „*Djundja po mněniu nekotorych idolz drevnych Slavjanů*“ (= „*Gyungya* egyesek véleménye szerint az ősszlávok bálványképe“).

Van sárosmegyei orosz nyelven felírt *Hoja Djundja, hoja* népi ének is

erről azonban csak CZAMBEL SAMU „Slovenská reč” (T. Sv. Martin, 1906) c. jeles művéből tudok. CZAMBEL i. m. 204. lapján azt mondja, hogy VERCHRATSKIJ IVÁN is feljegyezte e népi éneket, mégpedig Sárosmegye több községében s közölte *Hojad'und'a i Sobotka na Uhorskoj Rusi* (= *Hojagyungya és Szobotka a magyar Oroszöldön*) c. értekezésben a lwów-i (= lembergi) Dêlo 1899. évi 191. számában.

2.

KURELAC FERENC 1871-ben Zágrábban kiadta a sopron-, moson- és vas megyei horvátok közt gyűjtött népi énekeket. Gyűjteményének címe: *Jačke ili narodne pesme prostoga i neprostoga puka hrvastkoga po zupah soprunskoj, mošonjskoj i želežnoj na Ugrih*. Skupio FRAN KURELAC starinom ogulinac a rodom iz Bruvna u Krbavi. Zagreb, 1871. (= Magyarországon, Sopron-, Moson- és Vas megyékben élő köz- és úrrenden lévő horvát nép dalai vagy énekei. Gyűjtötte KURELAC FERENC . . . Zágráb, 1871). A gyűjtemény 293. lapján a „Pěsme starodobne i starotajne” (= Régi időkből való és régi titku énekek) csoportba *Geca* (= Köpcsény . . . régebben mosonmegyei, ma elcsatolt község horvát neve, másképp horvátul *Géca* l. i. m. végén, német neve *Kittsee*, eredetéről l. PAIS D.: MNy. VIII. 302) felirással a következő szöveg van közölve:

Hoja djundja, hoja
A ča vi to delate?
Hoja djundja, hoja
 Mi si moste gradimo
 Iz česa si je gradite?
 Iz dragoga kamika.
 Kade ste ga nabrale?
 U sudca na dvori.
 Pušćajte nas krež at (?) most.
 A ča nam za to date?
 S črnim okom divojku.
 Je li dobre majke dći?
 Ona'e bolja neg ste vi.

A horvát szöveg magyarra áttéve:

Hoja Gyungya, hoja
 Hát ti mit műveltek?
Hoja Gyungya, hoja
 Hidakat építünk magunknak,
 Miből építitek őket?
 Értékes kőből.
 Hol vettétek a követ?
 A bírónál az udvarán.
 Eresszettek át bennünket a hídon.
 Mit adtok nekünk érte?
 Fekete szemű leányzól.
 Jó anyának a leánya-e?
 Ó jobb nálatoknál.

KURELAC a szöveghez semmi magyarázatot sem írt, a szövegből azonban kétségtelen, hogy két ifjúsági csoport játssza a hídjátékot s a két csoport kérdezve felelgetve énekel.

IV.

A hídjáték I—III. alatt leírt módja ismeretes volt, s lehet, hogy ma is

ismert Morvaország Vsetín nevű mezővárosában. Vsetín az ú. n. Valassko területén fekszik (l. erről alább). Ezt SCHROER K. J. „Beytrag zur deutschen Mythologie und Sittenkunde. Aus dem Volksleben der Deutschen in Ungarn. Pressburg, 1855.” című dolgozata bizonyítja. (E dolgozat különnyomat a „Fünftes Jahresprogramm der öffentl. Oberrealschule der kön. Freistadt Pressburg. Pressburg, 1855” értesítőjéből.) A dolgozat 33. lapján a többek közt ez van:

„In Mähren (Wsetin, Hradischer Kreis) spielen die Mädchen folgendes Spiel. Zwei Scharen einander gegenüber Ketten bildend singen, indem sie die Arme nach der Melodie schwingen. Darauf fragt die eine Schar: „Was gebt ihr uns, wenn wir euch durch unsere Brücke (oder durch unser Thor) lassen?“ Die Schar: „Was werden wir Euch geben, als ein geschminktes Mädchen.“ Die Brücke öffnet sich, sie laufen durch und die letzte wird abgeschnitten. Dies wiederholt sich.“

Jegyzetben SCHRÖER ezt mondja: „Ich werde nächstens in einer Zusammenstellung: deutscher Volksschauspiele und Lieder aus Ungarn, die noch in diesem Sommer gedruckt werden, auch den madjarischen und slavischen Originaltext obiger Brückenspiele, zu denen das merkwürdige Lied Spiewanky I, 3 (und I. 400)¹¹ zu halten ist, so wie zu dem madj. ERDÉLYI I, 405 ff.,¹² mitteilen“.

SCHRÖER „Deutsche Volksschauspiele und Lieder aus Ungarn“ c. munkája, amint PUKÁNSZKY BÉLA kedves barátomtól értesültem, sohasem jelent meg, a morvaországi vsetíni játék közölt két sorából (vö. fentebb: „Was gebt ihr uns geschminktes Mädchen“) s abból, hogy két leánycsoport — kezüket összefogva, lóbálva s énekelve, kérdezve-felelgetve — játsza, kétségtelenül következik, hogy e játék azonos az általunk tárgyalt hídjátékkal. Nagy kár, hogy SCHRÖER a vsetíni játékból csak két sort közölt s hogy nem említi, megvan-e a vsetíni hídjátékban is a *Hoja Ďund'a hoja* ismétlődő sor.

A Kollár Zpiewanky I, 3, 400 lapján közölt tót *Hoja Ďund'a hoja* népi énekre való hivatkozás helytálló, azonban nem helytálló SCHRÖER másik hivatkozása, nem helytálló ERDÉLYI JÁNOS I. 405. lapján valóra. Az Erdélyi János közölte hídjáték egy másfajta hídjáték, az a hídjáték ez, amelyhez való szövegben a többi közt ez van: „Hát ki népei vagytok?“ — kérdi a kapus; „Lengyel László jó királyé“ — feleli a vezér, mire a kapus: „Az is nekünk ellenségünk“.

Külön ki kell emelnem SCHRÖER cikkéből, hogy szerinte a magyar és a „szláv“ (= értsd: tót) hídjátékok közelebb állanak egymáshoz, mint a némethez. Hozzátehejük, hogy a németek egészen mások tartalomban, lefolyásban.

SCHRÖER cikkéhez még csak annyit jegyzek meg, hogy nem tudom, felhasználta-e adatát a gazdag cseh népmesei irodalom. Amenyire megállapíthatom, azt kell mondanom, hogy nem használta fel.

V.

Az I—IV. fejezetben láttuk, hogy a hídjátékoknak van egy fajtája, amely a magyar, a tót, a kárpátaljai orosz és a mosonmegyei: köpcsényi horvát ifjúság kedvelt tavaszi játéka volt és sok helyütt ma is az. Megvolt s esetleg ma is megvan a játék a morva Vsetín községben is. Vsetín lakói ú. n. „valachok“. A morvaországi „valachok“ nyelvükre tótok, eredetükre is tótok, mert túlnyomó részükben a történelmi Magyarországból vándoroltak ki (l. BARTÓŠ

¹¹ Értsd: Národní Zpiewanky... wydané od JANA KOLLÁRA. W Budjně, 1834 —35. I. II.

¹² Értsd: ERDÉLYI JÁNOS: Népdalok és mondák. Pest, 1846—47. I—III.

FR.: Dialekt. mor. I. 59). E szerint a vsetíni hídjáték magyarországi tót eredetű hídjáték.

A magyar, a tót, a kárpátaljai orosz és a mosonmegyei köpcsenyi horvát hídjátéknak azonban nemcsak az eljátszása azonos, ami egyezhet és egyezik is más híd- vagy hidasjátékokkal, hanem, ami ennél is sokkal fontosabb, azonos jórésztben az ének szövege, versmértéke, melódiája s teljesen azonos az ének állandóan ismétlődő sora, refrénje. Ebből az alak, tartalmi, zenei azonosságból, úgyisintén az azonos ismétlődő sorból, refrénből következik, hogy a magyar, a tót, a kárpátaljai orosz és a mosonmegyei: köpcsenyi horvát népi ének eredete is csak egy lehet.

Eleve is valószínűvé teszi ezt a fellevést az, hogy ilyen szövegű és ilyen ismétlő sorral bíró hídjáték a történeti Magyarországon kívül sehol sincsen. A horvát Akadémia feldolgozta nagyszótára részére KURELAC „Jačke”¹³ népdalgyűjteményét is (l. fentebb). A nagyszótárban a l. *hoja* és *djundja* szavak alatt ezt találjuk: „l. *Hoja*, *riječ bez smisla u pripjevu narodne pjesme u ugarskijeh Hrvata, vidi kod djundja*”. — „*Djundja, riječ bez smisla u narodnoj pjesmi u ugarskijeh Hrvata, ipak vidi djundjuva, djindjuha. Hoja djundja hoja a ča vi to delate? — Hoja djundja, hoja mi si moste gradimo. Jačke. 293*” (= l. *Hoja*, értelem nélküli szó a magyarországi horvátok népi énekének ismétlő sorában, lásd *djundja* szónál. — „*Djundja, értelem nélküli szó a magyarországi horvátok népi énekében, de lásd djindjuva, djindjuha is. Hoja djundja hoja a ča vi to delate? — Hoja djundja hoja mi si moste gradimo. Jačke. 293*”). Az tehát, hogy a köpcsenyi horvát népi dal és ismétlő sora, úgyisintén *hoju* és *djundja* (= olv. *gyungya*) szava csak a mosonmegyei horvát népdalban s a Magyarországon kívüli horvátban nem fordul elő, a köpcsenyi horvát népi ének magyarországi eredete mellett szól.

A kárpátaljai orosz *djundja* sincsen meg egyellen lengyelországi vagy oroszországi kis-, fehér- vagy nagyorosz nyelvjárásban, sőt a kárpátaljai orosz *djundja* is csakis a hídjáték *Hoja Djundja hoja* ismétlő sorában fordul elő. Ez a körülmény a kárpátaljai orosz *djundja* szó, ismétlő sor és hídjáték magyarországi eredete mellett szól, s igaza van CZAMBEL SAMU-nak, aki nagyértékű „Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov” (T. Sv. Martin, 1906) műve 204. lapján a kárpátaljai orosz *Hoja Djundja hoja* éneket tót eredetűnek tartja (l. erről alább is).

A kifejtettekből következik, hogy a magyar, a tót, a kárpátaljai orosz és a köpcsenyi horvát hídjáték és népi ének csak egyféle: egy forrásból, magyarországi forrásból eredő lehet.

VI.

Mi hát az eredete az általunk tárgyalt hídjátéknak s mi e játékot kísérő népi szövegnek?

BARTHOLOMAEIDES LÁSZLÓ csak a tót népi éneket ismerte. Kifejtettem (l. fentebb), hogy a népi ének *Kráľovná* (= Királyasszony) szava alapján az éneket a huszita időkben származtatta. Azt hitte, hogy a *Kráľovná* szó Erzsébet királynéra, Albert királyunk (1437–39) özvegyére vonatkozik.

Csak a tót szöveggel foglalkozott KOLLAR JÁNOS is nagyértékű „Národnié Zpiewanky” c. műve I. 397–400 lapján. Más nyelvű azonos szöveget — tehát magyart — ő sem ismert. Nem fogadja el BARTHOLOMAEIDES magyarázatát (l. fentebb is). Szerinte a népi ének és játék a tótok keresztényiségét megelőző, tehát a tót pogányság idejéből való. Dallama is szerinte a legrégebbi tót dallamok közül való (l. i. m. 447: „Melodie pjsné...”).

¹³ *Jačke* több., *jačka* egyes nom., a. m. ének dal'. Csakis, a moson-, vas- és szabolcsmegyei horvátoknál van meg a szó, a többi horvát nem ismeri. Ugyanott *jačiti* = énekelni, dalolni. (L. HAKSzót.). A *dijak* szóból, l. BERN. EtWb. *dijakon* a.

přinákezej nepochylně k nay staršjm ...“ Az ének főcíméül is művében ezt írta: „Památky slowensko-pohanského bágeslowj“ (I. 3 = A tót-pogány mythologia emlékei). Szerinte a *Hoja Ďund'a*-nál a tótoknak nincsen régibb és szebb énekük (U Slowáků nenj starodáwnějsj, památnejsj a přitom i krá-snějsj národnj zpěwohry gako tato *Hoja Ďund'a* ...“ I. 398). A népi ének a szerelem, a házasság és a vígasság istennőjének, *Ladának* tiszteletét hirdette; az istennőt az ének *Král'ovná*-nak, azaz Királyasszonynak nevezi, amit KOLLÁR úgy értelmez, hogy a szépség és a szűzleányok: hajadonok király-asszonya. Az énekben a černooká děwěčka, azaz 'feketeszemű leányzó' a játékbán utolsónak maradt az a hajadon, akit *Ladának* talán minden évben áldoztak, s akit énekelve *Lada* szentélyébe (templomába) kísérték („naše zpěwohra *Hoja Ďund'a* slaužila půwodne ke cti *Ladě*, bohyni lásky, manželstwa a radosti, klarazto bohyně se w této pjsni Králownau (totiž krásy a panen) nazjwá; a ona naykrásnějsj černooká děwěčka, ktorá we hře z celého zboru samotná a poslednj zůstala, byla gj snad každorocně obětowána a od zboru pod zpěwěm slawně do chrámu Lady sprowoděna ...“ I. 399).

Hogy az énekben nincs ez a szó *Lada*, hanem *Ďund'a*, azt KOLLÁR azzal magyarázza, hogy a *Ďund'a* annyi mint *Lada*. A *Ďund'a* ugyanis szerinte 'szeretet, öröm'-félét jelent s a népi énekben „dobra bytnost“ (= jóindulatú lény, istenség, l. Nár. Zpiew. I. 134). Ezt KOLLÁR a sárosmegyei tót *ďundík*, *ďundíček* szóból következteti. A sárosmegyei tótból ugyanis KOLLÁR a következő dalt közli, amelyről szintén azt hiszi, hogy pogánykori:

„*Ďundjček* (šariská).
(Adam Hlowjšk).

Janjčku, Janjčku, mog milý Ďundjčku!
Weras se zakochal, w mogim bjłém ljčku:
Ej ne tak u ljčku gak u mogim gmeně!
Weras mne potrjmal neraz na koleně“ (I. 3).

Magyarul:

Gyungyicsek (sárosi, t. i. emlék, památka).
(Hlowik Ádám). (t. i. ő közölte Kollárral.)
Jánoskám, Jánoskám én édes *Gyungyicsekom*!
Bizony gyönyörködtél fehér arcocskámban:
Hej de nem annyira arcocskámban, mint inkább nevemben!
Bizony nem egyszer térdeden tartottál engem.“

KOLLÁR a *Ďundjček*-et a *Ďund'a*-val egy tót szóból származottnak tartja, s azt mondja, hogy a sárosi tótok nyelvében *Ďundjk*, *Ďundjček* annyi mint 'szerető, kedves'. *Ďundjk*, *Ďundě* és hasonló régi tót családnevek szintén ebből a gyökérből származnak (= „Slowákům w Šariši znamená *Ďundjk*, *Ďundjček* to, čo miláček, milenec. Gména známých staroslowenských rodin *Ďundjk*, *Ďunděl* a t. d. těž odtudto pocházegj.“ I. 397.)

Persze más szláv nyelvben hasonló *Ďund'a* (= olv. *Gyungya*), *Ďundjček* (= olv. *Gyungyicsek*) nevet KOLLÁR nem talált, mégis azt hiszi, hogy a szónak végső gyökere a szláv *Děd-ko* (= vö. szláv *děd* 'ős, dédős'), melynek szláv változatai volnának or, *Dida*, szerb *Doda*, szlovén *Donda*, s melynek n-nel alakult változata volna a tót *Ďund'a*, *Ďundjček* is (l. I. 397. ... z ... Slowenského *Dědko*, skerze rhinesmus uo.).

A tót *hoja*, *hoja* is — KOLLÁR szerint szláv, ugyanaz, ami a szerb *oj!* (l. i. m. I. 397.)

A szláv tudományos irodalom KOLLÁR megállapításait soká helyesnek tartotta (vö. JUNGMANN szótárát *ďund'a* és *hoja* a.), újabban azonban e megállapításokat vagy egyszerűen figyelembe nem veszik, vagy erősen mérséklük. MACHAL HANUS „Nákres slovanského bájeslowi“ (Praha, 1891 = „A szláv

mythológia vázolata") c. műve említést sem tesz tót (szláv) *Đundja* istennőről. Hasonlóan nincsen ilyen istenségről szó NIEDERLE LUBOR „Slovanské starozitnosti“ c. művében sem (I. Život starých Slovanů. Dílu II. sv. Praha 1924. Druhé vydání. Vira a náboženstvo). Mérséklően ír róla VLČEK JAROSLAV „Dejiny literatury slovenskej“ (T. Sv. Martin, 1923) c. művében. Szerinte a *Hoja Đund'a*, *hoja* mai szövegében (= v dnešnom znení solva, . . . dýcha neklamnym dychom pohanských storočí I. i. m. 3. lap.) alig tartalmaz csalhatatlan vonásokat a pogány századokból. De ezt csak a szövegre s nem az ismétlődő sorra mondja. Az elmondottak ellenére is megállapítható, hogy a tót tudósok többsége ma is hiszi, hogy a *Hoja Đund'a hoja* népi ének a tót pogány korból maradt, habár mindent nem magyaráznak is KOLLÁR szellemében. Így pl. DOBŠINSKÝ PÁL az ének *Kráľovná* (= Királyasszony) szavát úgy értelmezi, hogy az a tót ifjúság játéka felett mintegy uralkodó = kral'ujúca hra (vö. fentebb) vagy királyi, előkelő = krá'ovská hra (vö. fentebb) játék.

Külön ki kell emelnem azt is, hogy a tót irodalomban 1918-ig senki sem említette, hogy a *Hoja Đund'a hoja*-nak teljesen megfelelő játék és népi ének megvan a magyar népnél is. Hogy azóta említette-e, azt nem tudom.

Mellőzve most a tót (és magyar) szöveget, a híd- és hidasjátékokat egyesek az európai népek pogánykori játékmaradványainak tartják vagy tartották. Pogánykori eredetűeknek tartja SCHRÖER K. J. idézett „Beitrag stb.“ c. értekezésében is. Ugyanezt a gondolatot fejtegeti MANNHARDT W. „Das Brückenspiel“ c. dolgozatában (I. Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde. Begründet von Dr. J. W. WOLF. Herausgegeben von Dr. MANNHARDT. Vierter Bd. 1859: 301—320.) MANNHARDT dolgozatában a további vizsgálatokhoz utalja azt, hogy mennyi a híd- és hidasjátékokban a kereszténység előtti (= pogány) s mennyi a keresztény elem.

MANNHARDT értekezésére hivatkozik KISS ÁRON is „Magyar gyermekjátékok gyűjteménye“ c. műve 513—515. lapján. KISS ARON hajlandó a MANNHARDT által felhozott híd- és hidasjátékokhoz a mieinket is besorolni, s majd ezt mondja: MANNHARDT közül összesen 27 hidasjátékot . . . mythologiai nyomokat keres e játékokban, s a görög, zsidó, mohammedán hagyományokra hivatkozva azt állítja, hogy e játék a lelkeknek a mennyországba vagy pokolba jutását jelképezi . . . A mi hidasjátékainknak . . . ugyanaz a közös jellegük van, mint középeurópai testvéreiknek, s ép azt a mythost lehet bennök megtalálni, amelyiket MANNHARDT a német változatokban látni akar, de egy nagy különbséggel. Nálunk a mythicus részhez lakodalmi szokások tapadtak . . .

A játék idejét a Jordán vize vagy a Lengyel László neve mutatja, amaz talán a II. Endre szentföldi útja után jutott a játék szövegébe . . . ez meg Lengyel László idejében. Van még Lengyel Mátyásról, Fehér Lászlóról és Ferencz Józsefőről is emlékezet, amely körülmény mind azt mutatja, hogy a játék szövege korról korra hogy vesz fel a gyermeki lélekre mélyebb hatást tett történeti neveket.

A mi hídjátékunk szebb, mint középeurópai testvérei. A hídépítés *Haja gyöngye*, *gyöngye* ütemei meg szláv hatásra mutatnak (vö. Nojadunda haja? [sic!] MANNHARDT i. m. 313) A magyar alak az eddig ismert hídjátékok közt a legváltozatosabb és a legteljesebb.

VII.

Láttuk, hogy akik a híd- és hidasjátékokkal foglalkoztak, azok e játékok eredetét a kereszténység előtti időre vezették vissza. Én nem a híd- és hidasjátékok, hanem csupán annak a hídjátéknak (KISS ÁRON i. m.-ben *Hídépítés* e játék neve) a szövegével s vele kapcsolatban eredetével foglalkozom, amely-

nek a tótban, a kárpátalji oroszban és a köpcsényi horvátban *Hoja Āund'a hoja*, a magyarban meg *Haja gyöngye* (-öm) *haja* az ismétlődő éneksora, s a szövege tartalmilag is sokszor szóról-szóra azonos (l. az I. fejezetben a magyar szövegeket). Ebben a szövegben, játékban én semmi kereszténység előtti nem látok. Mert az, hogy tavaszkor játszák, egymagában még nem mutat kereszténység előtti időkre. Hiszen fiúk, amint tavaszodik, tavaszkor és nem nyáron vagy ősszel gomboznak, golyócskát játszanak s nincsen ebben semmiféle pogánykori. Az általam tárgyalt hidjátékban sem látok semmi kereszténység előtti nyomot.

A szövegek egybevetése alapján azonban arra, ki itt az átadó s ki az átvevő, valami megnyugtatót megállapítani alig lehet.

Már fentebb említettem, hogy a *Hoja Āund'a hoja* a tótoktól került a kárpátalji oroszokhoz s a tótoktól a köpcsényi horvátokhoz. Ezt a *Hoja Āund'a hoja* ismétlődő éneksor kétségtelenül bizonyítja. E bizonyíték még akkor is döntő bizonyíték volna, ha a kisoroszok és a horvátok a történeti Magyarországon kívül is ismernék a népi éneket, azonban nem ismerik. E szerint csak azt kell vizsgálnunk, mi a viszony a tót és a magyar hidjáték szövege, illetőleg ismétlődő sora között. Ki vette azt a másiktól? A tótok eredetinek tartják, de a magyar szövegről és ismétlődő sorról nem szólnak, mert nem ismerik, KISS ÁRON meg talán hajlandóbb a magyart a tótból származtatni, mert az, hogy a *Haja gyöngye*, *gyöngye* ütemei szerinte szláv hatásra mutatnak (l. feljebb), ezt a feltevését látszik támogatni.

VIII.

A népi ének magyar és tót szövege az eredet kérdésében alig adhat megnyugtató feleletet, miként már fentebb is megjegyeztem. A magyar szöveg épügy lehet a tót szöveg fordítása, ahogy a tót lehet a magyarénak. A tót *Hoja Āund'a hoja* és a magyar *Haja gyöngye(-öm)* *haja* ismétlődő sor szavainak nyelvi vizsgálata azonban némi eredménnyel kecsegtet.

Nézzük először, lehet-e a magyar ismétlődő sor a tótnak az átvétele. A feltevést nyelvi bizonyítással alig lehet megokolni. A tót *Āunda* (olv. *Gyungya* szó a magyarban szabályosan csakis mélyhangú *Gyungyává* s nem a magashangú *Gyöngyévé* lenne; a tót *hoja* indulatszó is *hoja* maradna. Ha a magyar ismétlődő sor a tótból alakult, akkor alakulását csak úgy érthetjük, ha feltesszük, hogy a tót *hoja*! 'ujjongást, örömet' kifejező indulatszót a magyar a maga *haja* (vö. *hajaha!* *ihaja!* és ó-magy. *haja!* l. erről alább is) indulatszavával, a tót *Āund'a*-t meg, mely a magyarban értelem nélküli volt, értelmes magyar szóval: *gyöngyé*-vel helyettesítette. Mindez megtörténhetett, azonban ezt legfeljebb hinni, de tudományosan bizonyítani nem lehet. Tudományos érvekkel csak azt lehet valószínűvé tenni, hogy a tót ismétlődő sor a magyar ismétlődő sornak az átvétele. Érveim ezek:

A szláv nyelvekben is, a tótban is a *d'u*-val, s hozzátehetjük *t'u*-val (olv. *gyu*-, *tyu*-) kezdődő szavak, hacsak nem hangutánzó vagy hangfestő eredetűek, kivétel nélkül idegen nyelvi *dü*-, *tü*- (esetleg *dö*-, *tö*-) kezdetű szavak átvételei. Sokszor *d'u*-, *t'u*- mellett van *du*-, *tu*- alakváltozat is, vagy az egyik szláv nyelvben *d'u*-, *t'u*-, a másikban *du*-, *tu*- a szókezdet. Ime néhány példa:

a) Különböző szláv nyelvekből: bolg. *djukjan* (szerb *džican*) 'laden, bude' < oszm. tör. *dük'an* ua. bolg. *djulger* (szerb *dündjer*) 'zimmermann' < oszm. tör. *dülgär* ua. | bolg. *djumen* (szerb *dümen*) 'das steuerruder' < oszm. tör. *dümän* ua. | horv. *djundj* (adatok a XVIII. sz. óta HAKSZÓT.) 'margarita' < magy. *gyöngy* (népnyelvi vált. *gyüngy* MFSz.) | bolg. *djušek* (szerb. *düšek*) 'matratze' < oszm. tör. *düsäk* 'bett, lager, matratze, schiffsboden' | bolg. *Djuvernua* (egy bolgár szótár szerzője) < frc. *Duvernois* | bolg. *tjulben* 'turban' (szerb *tülbenta* 'art kopfbedeckung der frauen') < vö. oszm. tör. *tülbänd, tü-*

bänt, dülbänd 'turban' | bolg. *tjutjun* (szerb. *tütun*, ritka) 'tabak'; or., kisor. *tjutjun* ua. < oszm. tör. *tütün* 'der Rauch; der Rauchtak' stb

b) Tót, s esetleg más szláv nyelvi példák: tót *d'umbier* 'gyömbér' (*Dumbier* Liptó-Zólyom határán hegy neve (vö. *Dumbier*-vel *Gyömbér* LIPSZKY, Rep.), szerb *djumbir* 'gyömbér' < magy. *gyömbér* (ó-magy. és nyelvj. **gyümbér* | tót nyelvj. *t'urek* 'török' JANCS.; *t'určina* 'török nyelv' uo.; *t'urecki, á, o* 'török' mellékn. uo.; *t'urkina* 'török asszony' ua. (irod. *turek, turecký, á, é, turectina, Turkyňa*); szerb *turak* 'török'; bolg. *turčin* 'török' stb.; a tót szó < ném *türke*, ó-magy. *türük*, magy. *török* < oszm. *türk* (l. RADL. III. 1559).

A példák számát — különösen a délszláv és orosz nyelveket — könnyű volna szaporítani, azonban több példából is csak az derülne ki, hogy idegen nyelvi *dü-, tü-* a szláv nyelvekben *dju- ~ du- ~ tju- ~ tu-* vá lesz. Az idegen nyelvi *-ü-* hangot különben is más szavakban is a szláv nyelvek általában *-u-*val (esetleg *-u-*val) helyettesítik.

Ezek szerint egy magyar *gyöngye*, nyelvjárási és régi magyar *gyüngye* a tólban szabályosan *dund'á-vá* (olv. *gyungya*; a szóvégre vö. tót *t'ava* < magy. *teve* stb.) lesz. BARTHOLOMAEIDES *dunda*, *dundja* szava a népnél *dund'a* olv. *gyungya* volt. Egy tót *dund'a* (olv. *dungya*) alakv. feltehető, de ilyen változatra biztos adat nincs. A horv. *djundj* is (l. feljebb, adalok a XVIII. sz. óta) a magy. *gyüngy* átvétele.

Az ó-magy. *gyüngy* női személynévül is szolgált, vö. 1276. *Domina Gyung* (olv. *Gyüngy*), 1295: *Mulier Gungh* (olv. *Gyüngy*) stb. l. OklSz. Lehel, hogy e használatban a lat. gör. *Margaretha* névnek a fordítása (vö. gör. *ὁ μαργαρίτης* 'gyöngy' < lat. *margarita*, ae. fem., 'gyöngy, drágagyöngy'). Kedveskedő, nyájaskodó beszédben *gyöngy* szavunk 'kedves, drága, igen szép, dicső' jelentésű; vö. *Gyöngyöm galambom!* — *Édes gyöngyöm!* — *Gyöngyöm, gyere ide!* *Gyöngy leány, gyermek;* *Gyöngy alak;* *gyöngyélet* l. CZF. Amikor a sárosi vagy más tót édesanya kis fiát *dundícek*-nek (vö. fentebb: *Dundík, Dündícek* l. fentebb KOLLÁR, Nár. Zpiew. I. 3. és 397; továbbá DOBSINSKY P. Proston. obyč. 43; KÁLAL Slov. slov.) nevezi, akkor a magy. *gyöngyöm*: *gyöngy* ~ *gyüngy*-ből vett szóval becézi.

A tót *hoja!* indulatszót KOLLÁR Nár. Zpiew. I. 397 a szerb *oj!* indulatszóval azonosítja. *Noja* alakv., amelyet Mannhardtól KISS ÁRON M. gyermekjátékgyűjt. 515 közöl, nincsen (vö. „*Nojadunda haja...*”). Az *N* sajtóhiba lesz Mannhardt-nál *H* helyett. Rokon nyelvek indulatszavait azért bajos azonosítani, mert a mai indulatszók, miként a hangutánzó és hangfestő szavak általában, az illető nyelvben aránylag újabb alakulások. Az indulatszók nem képzeteknek, fogalmaknak, hanem érzeteknek hangokkal való festései. Itt olyan értelemben rokonságról, vagy átvételről beszélni, ahogy a fogalom- vagy folyamat-szavaknál szoktunk, igen nehéz. Nagy óvatossággal azonban ezen a területen is lehet némi valószínűséget kimutatni. Itt vannak pld. ezek a latin s belőle fordított középkori magyar versek:

1. O gloriosa Domina = O Dycheseeges azzon,
Excelsa super sidera = magas chyllagok feletth,
stb.
2. O crux condigna = O Dicheo . . . keresth
super omnia ligna benigna = Ki minden fanal vagh nemesb
stb

(l. HORVÁTH C., Köz. m. verseink 75, 96).

A magyar versekben azért van *ol* indulatszó, mert a fordító a lat.-ban is *o-t* talált, s az *ó!* indulatszó a magyarban is vágyat, óhajtaást fejez ki. Más-különbön használhatta volna a fordító a *vajha! hej!* vágyat, óhajtaást festő indulatszót is.

A magyar *haja!* indulatszóra első adatunk a „Supra agnő“ c. virág-

énekekben maradt ránk, vö. „haya haya Wiragom“ (l. HORVÁTH C., Középk.-m. verseink 483); innentől aztán sok adatunk van reá.

Van a tótban is *haja*! és *hoja*! indulatszó, vö.

Haja že mi haja, pojdem do hája (l. DOBŠINSKÝ, Prostonár. 7); — *Hoja lalija* (uo. 136);

Hoja, hoja, hoja, kochanečko moja! (l. KOLLÁR, Nár. Zpiew. I. 103).

Hoja, hoja, pipasára!

Nepuojdem ja za husára (l. KOLLÁR i. m. I. 210) stb.

A *Hoja Dund'a hoja* ismétlősorban is lehet a tót *hoja*! indulatszó eredeti tót indulatszó. De lehet a magyar *Haja gyöngye haja* sor *haja,!* szava is. Az első szótagbeli magy. a ~ tót o megfelelés szabályos volna vö. magy. *haszon-ból* tót *chosen* stb. De fontosabb ennél, hogy amit fentebb középkori latin-magyar versfordításoknál láttunk, ugyanazt láthatjuk a modern fordításokban is. HVIEZDOSLAV (ORSZÁGH PAL) jeles tót költő Petőfiből is fordított. Ezen fordításaiban ilyeneket találunk:

PETŐFI.

Távolból.

Oh, mi drága e lakocska nékem!
Bár maradtam olyan benne végig!
Oh, ha akkor látok a világba:
Ah, ha tudná. mily nyomorban élek,

HVIEZDOSLAV fordítása.

Z dial'ky

Ó, jakdrahý mi ten domček!
Bárbych bol v ňom zostal do posledu!
Och, nech vtedy svet tak znám v tvár z tvári.
Keby znala, ach, jak biedím strádam.

Hazámban.

V domovine

Ismersz-e még? oh ismerd meg fiad! Znáš ešte ma? Ó, poznaj syna si!

(l. Slovenské pohľady XXIII. 90—92).

Ami megtörtént műköltőnél, megtörténhetett népi költőnél is.

Aztán ismerünk olyan tót népi verseket is, amelyekben magyar szavak — hasonló magyar népdalokból — egyszerűen át vannak a tótba téve, vö. pl.

„Szivem, szivem, szivem, sivá holubička,
Pre teba ma laje tá moja mamička“

vagy

„Szivecskem

Ruža zakvituje, vône nevydáva:

Nehnevaj sa szivem tak velice na mňa“ stb.

vagy

„Juház

Hol vólta kde si bol, ty volači Juház?

Mikor te nem vólta včera večer u nás“ stb.

(l. KOLLÁR, Nár. Zpiew. II. 178).

* * *

Azt gondolom, hogy a felhozottakkal sikerült valószínűvé tennem, sőt, ami a *Dund'a* szót illeti, talán be is bizonyítanom, hogy a tót *Hoja Dund'a hoja*! ismétlődő sor a magyar *Haja gyöngye haja* ismétlődő sornak az átvétele, amiből persze az is következik, hogy a hídjáték tót szövege is a magyarnak a fordítása. Hogy KOLLÁR a *Dund'a*-ból tót-szláv istenséget csinált, azon nincs mit csodálkoznunk. Népi ismétlődő verssorok érthetetlen szavaiból szláv istenségeket, isteneket a lengyel DLUGOSZ óta, tehát a XV. század óta szokás volt alkotni. Maga a *Lada* nevű istennő is, melynek KOLLÁR szerint a tótban *Dund'a* lett volna a neve, DLUGOSZ alkotása egy népi ének ismétlődő sorának egyik érthetetlen szavából (vö. „z nesrozumitelných jmen zejména refrainů a interjekcí starobylých písní obrádných . . . do prvé rady patří *Lada* . . .“ NIEDERLE, Život starcůh Slovanů. Dílu II. svazek I. Druhé vydání. V Praze 1924: 170 s köv. lapok).

De maga a nép is csinálhat előtte idővel érthetlenné vált szavakból szellemeket, daemonokat. Jeles példa erre a tót *byst'uk*, amely a mai hit szerint a pásztorok hol jó, hol rossz szelleme, daemona s amely MÁCHEK VACLAV szerint a tót *bo ist'u bohu* 'esküszöm az istenne' mondásból alakult (l. tót *byst'uk* 'a pásztorok hol jó, hol rossz szelleme' I. KÁLAL, Slov. és V. MÁCHEK: Listy filologické LVI. [1929] 31).

A tótság népi hiedelmeiben, meséiben, babonáiban tekintélyes magyar hatások vannak. A tót *bet'ah*, *černoknažník*, *šiarčan*, *tátoš* stb. szavak s velük kapcsolatos hiedelmek mindezt hangosan bizonyítják. Ezer esztendő sorsközösségének a tanúi e közössé vált hiedelmek, babonák stb. Ennek a sorsközösségnek a bizonyítéka a tót *Hoja Dund'a* hoja is, amelyben semmi tót pogánykori sajátság sincsen, s amelyről valószínűvé igyekeztem tenni, hogy a magyar *Haja gyöngye* *haja* átvétele.

Melich János.

*

Beitrag zum ungarländischen Brückenspiele. Es ist unter einem Teile der Slovaken ein Brückenspiel bekannt, welches mit einem Liede begleitet wird, dessen jede Strophe mit der Verszeile. *Hoja Dund'a hoja* anhebt und damit schliesst. Dieses Lied mit dieser Verszeile und dem betreffenden Brückenspiele ist auch den ungarländischen Ruthenen, wie auch den Kroaten des Wieselburger Komitates bekannt. Das Lied und das Spiel ist auch den Ungarn nicht unbekannt. Der Verfasser veröffentlicht neue ungarische Beiträge und sucht nachzuweisen, wie weit dieses Lied und Spiel unter dem ungarischen Volke verbreitet ist und welchen Ursprung die sich immer wiederholende Verszeile ist, welche im Ungarischen *Haja gyöngye*, *haja* oder *Haja gyöngyöm* *haja* etc. wiederkehrt. In dem hier veröffentlichten Teile der Abhandlung wird festgesetzt, dass das Spiel samt dem Liede auf dem Gebiete der Komitate Nógrád, Heves, Jásznagykunszolnok und Borsod, ev. Kom. Árad, also bei den sogenannten Palóc-Ungarn verbreitet ist.

A „KATEKIZMUSI ÉNEK“ ÉS A NÉPHAGYOMÁNY SZÁMSZIMBOLIKÁJA.

Volly István az *Ethnographia-Népelet* 1937. évfolyamának 4. számában¹ egy dallamos szöveg két változatát tette közzé, amelyet Pergen és Galgahévizen *lakodalmakon* és *torokon* úgy adnak elő, hogy az 1-től 12-ig terjedő számsor keretében egyenkint feltett kérdésből és az ezekre adott feleletből álló éneknek a kérdésre tartozó szövegét egy *előénekes* énekli, a feleleteket pedig — amíg a kérdések tartanak — a *hallgatóság* azok visszafelé menő sorrendjében ismételve és szintén énekelve mondja el s amelyet *Bogisich Mihály* után² Volly Istvánnal együtt mi is „katekizmusi ének“-nek nevezünk.³

Az éneknek a Volly közlésén kívül nálunk pontos lejegyzésre még nem került változatait a következőkben két baranyai magyar változattal megszerzem. Az első Püspökszenterzsébetről, a második Gilvántáról való.

¹ 465—468. l.

² „Magyar egyházi énekek a XVIII. századból.“ (Ért. a nyelv- és széptud. köréből. IX. k.) Budapest, 1881. 72. l.

³ Magyarátát lásd alább.